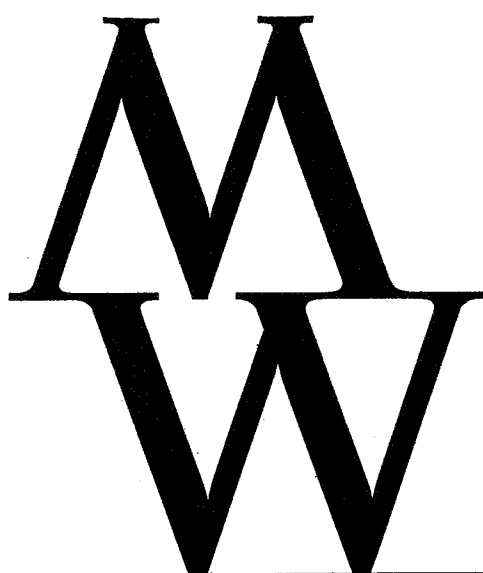

MENS EN WERELD

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**25ste jaargang nummer 15
15 augustus 1970**

Redacteur: Casper Vogel
Redactieraad:
Mevr. P. Hienekamp, mej. E. van der Reijden,
R. de la Rie, H. J. Roethof, H. Wiedeman

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen
Paulus Buyslaan 23 Amersfoort
Telefoon 03490-16474

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 11,-
overige landen f 13,50
losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

Meer levensbeschouwingen in Contactorgaan

Kabouters: allesbehalve een lachertje

Lege ruimte en toneelvulling

Verhalen in soorten

'in de praktijk van het leven'

Er zijn weinig woorden zo negatief geladen als het woord politiek. Er zijn ook weinig begrippen waar een mens zo dikwijls mee te maken heeft als juist politiek, om de eenvoudige reden dat hij er bij voortduring onderwerp van is. Er is bij tallozen een afkeer gegroeid tegen politiek en alles wat ermee te maken heeft, omdat het altijd wordt verbonden met macht, manipulatie, net zo goed als onmacht en willoosheid. En niet ten onrechte.

Toch valt er niet aan te ontkomen. Waar mensen samenleven, moeten beslissingen worden genomen, die voor de één een gunstiger uitwerking hebben dan voor de ander. Dat is het eerste kenmerk van een politieke situatie, die vervolgens uitgroeit tot een strijd om beïnvloeding van de keuze. Wie het invloedrijkst – het machtigst – is, wint die strijd.

Als alles maar zo eenvoudig was! De democratie in ons land is zo ingewikkeld geworden, heeft zoveel omwegen en barrières gebouwd, vertoont zulke bureaucratische trekken, dat één op de drie kiezers in het vervolg wegblijft. Hij kon niet duidelijker uiting geven aan het gevoel van onmacht dat hem besluit, als hij met het politieke mechanisme geconfronteerd wordt.

Er is ook een andere reactie op de inefficiëntie van de parlementaire democratie populair geworden: de buitenparlementaire acties. Herhaaldelijk hebben deze acties zichzelf gerechtvaardigd: ze bleken bevruchtend te werken op in slaap gevallen en zelfs weigerachtige politici.

Want waar gaat het eigenlijk om? Om de spelregels van een systeem, of de kwaliteit van een menselijke samenleving? Natuurlijk hoeft het een het ander niet uit te sluiten, en hoeft het een niet te wijken voor het ander. Het moet echter duidelijk zijn, dat buitenparlementaire acties niet per definitie ondemokratische acties zijn; integendeel. Even duidelijk moet het echter zijn dat buitenparlementaire acties ook *politieke* middelen zijn, zij het wat verfrissender dan de gebruikelijke.

Op de in het voorjaar gehouden reeks regionale diskussiedagen, waar hoofdbestuurders en leden over talrijke zaken van mening wisselden, is op deze vragen ook ingegaan. Moet het verbond zich uitspreken over maat-

schappelijke problemen? Over deze centrale vraag bleven de meningen uiteraard verdeeld, maar de overheersende tendens was duidelijk merkbaar: ja, met de nodige reserve en in bepaalde gevallen, *als het verbond maar niet aan politiek gaat doen*.

Het is nodig de halfslachtigheid van dit antwoord aan te tonen. Wie in maatschappelijke vraagstukken stelling neemt, doet nu eenmaal iets dat een politiek karakter draagt: hij beïnvloedt de beslissing, of wil dat in elk geval; anders kon hij zijn mond wel houden. Men moet echter goed onder ogen zien dat zo'n openlijke keuze iets anders is dan meedoen aan de partij-politieke confrontatie.

Het is onnodig te vrezen dat het HV een politieke partij wordt of als organisatie 'verpolitiseert'. Daarmee worden doel en karakter van het verbond miskend. Als humanisten, ook al doen ze dat als georganiseerd geheel, zich voor de ene of tegen de andere beslissing uitspreken, mag men ze niet gelijk stellen met een politieke partij die zo'n mening óók is toegedaan. Politieke partijen hebben een ander vertrekpunt. Ze stellen zich op volgens ideologieën, denkbeelden die afgeleid zijn van maatschappij-opvattingen. Het humanisme is of kent geen maatschappij-opvatting, het kan er wel een inspiratiebron voor zijn. Het Humanistisch Verbond kiest vanuit een levensbeschouwing die de mens en zijn volledige ontplooiingsmogelijkheden centraal stelt. Dit en geen ander belang dient als uitgangspunt.

De beginselverklaring zegt o.m.: *het humanisme vraagt om beleving en verwezenlijking in de praktijk van het leven*. En is het Humanistisch Verbond daarmee veroordeeld tot een louter passieve rol temidden van het uitdagende maatschappelijk gebeuren?

Het is wellicht beter te zeggen dat het verbond meer vermaatschappelijkt. Dat geeft duidelijker aan dat het incidenteel een politiserende functie kan uitoefenen, uitdrukkelijk zonder als organisatie een politieke rol te willen gaan spelen.

Zonder ook maar een moment zijn uitgangspunten te veronachtzamen staat het daarmee midden in de realiteit van alle dag en bewijst het meer dan ooit de levensbeschouwing 'in de praktijk van het leven' betekenis te geven. Kunnen humanisten zich anno 1970 een betere taak stellen? (cv)

KRITISCH ALLERLEI

Hard

De grote brand bij 't Harde gloeit bij velen nog na. Anderen willen maar zo gauw mogelijk vergeten, omdat daar allerlei belangen mee gemoeid zijn. Want dat schieten moet natuurlijk doorgaan, stel je voor. Wij moeten leren met bepaalde risico's te leven, enfin, u kent dat. Maar het blijft toch wel de vraag hoe lang het Nederlandse volk nog zal dulden, dat in een overvol land met een minimum aan natuurschoon grote stukken recreatiegebied stelselmatig verwoest worden door tanks en ander schiettuig, en dat buiten die al zo omvangrijke gebieden grote stukken blootgesteld worden aan vernietiging door brand. Want waarom zou het bij die ene keer blijven, als er niets aan gedaan wordt? En wat wil je eraan doen, als dat schieten moet doorgaan? En als de gevolgen dan liefst in de doofpot verdwijnen (maar niet letterlijk!).

Daarom

Nog meer veiligheid. 'Durex is zo veilig,' adverteert een fabrikant van condooms. 'DAAROM mag Durex vrij verkocht worden!' Daarom? De pil is aanzienlijk veiliger, maar mag niet vrij verkocht worden. De vrije verkoop van voorbehoedsmiddelen heeft te maken met een wetwijziging die dat (toen de hele wereld al was voorgedaan) in Nederland mogelijk maakte. Dat heeft met de kwaliteit, de betrouwbaarheid van die dingen niets te maken en dat suggereert die advertentie wel.

Er zijn overigens nog steeds gemeenten die die vrije verkoop willen tegengaan door bij voorbeeld condoomautomaten te verbieden. Die verlangen zeker nog steeds naar het uitreiken van een spaarbankboekje aan de honderdduizendste inwoner of naar de geboorte van de twintigmiljoenste Nederlander ergens achttienhooft achter.

Gekleurd

Minister Bakker staat er gekleurd op, als het tenminste waar is, wat

Vrij Nederland over hem schrijft, dat hij namelijk 'een bezoek aan Zuid-Afrika zal brengen. Het betreft het ondertekenen van een luchtvaartovereenkomst met de Zuidafrikaanse Lugdiens, voor uitbreiding van wederzijdse landingsrechten. Wij kunnen ons herinneren, dat in het verleden lang werd gepraat over het al dan niet zenden van parlementaire missies. Die gingen dan uiteindelijk toch niet, omdat niet gegarandeerd kon worden, dat vrijuit contact kon worden opgenomen met de onderdrukte niet-blanke meerderheid van de bevolking. Voor landingsrechten gelden die overwegingen kennelijk niet. Van boven af gezien zijn alle mensen voor God en minister Bakker gelijk.'

Ach ja, de nieuwe Engelse regering gaat ze weer wapens leveren, tegen alle V.N.-besluiten in. Er zijn altijd mensen die ze nog brui-ner bakken.

Hij niet

Nog een Nederlander had wel eens naar Zuid-Afrika gewild en hij diende daarom twee jaar geleden een aanvraag voor een visum in. Nu hoort hij, dat hem het visum wordt geweigerd. Waarom? Hij is bestuurslid van het comité Zuid-Afrika, dat in Nederland is verbonden met het Defence and Aid Fund, u weet wel, die instelling waaraan minister Luns in een onbewaakt ogenblik eens een douceurtje heeft gegeven, de instelling die beoogt de slachtoffers van de apartheidspolitiek juridische bijstand te verlenen bij de processen die een gevolg zijn van deze discriminatie, en die bovendien nog enige sociale bijstand verleent.

Maar dat soort hulp vindt de Zuidafrikaanse overheid uiteraard ongewenst, die nikkers kunnen beter zonder bijstand veroordeeld worden, en dus is het Defence and Aid Fund daar verboden met het voor de hand liggende argument, dat het smerige communisten zijn. En dat zal het brave PvdA-lid J. J. Voogd dus vermoedelijk ook wel zijn, minister Bakker niet.

Passie

Dit jaar kunt u weer naar Oberammergau, de hele zomer lang, tot begin oktober zelfs, om er de Passiespelen te zien. Er worden zo'n 100.000 auto's en 8.000 bus-sen verwacht, alle hotels zijn lang tevoren al volgeboekt en de mid-denstand vaart er wel bij. Van de 5.000 inwoners van het dorp zijn er 1.700 rechtstreeks bij de honderd uitvoeringen betrokken.

Maar, schrijft het Emmer Weekblad, 'het spel is voor het dorp, al

brengt de toevloed van vreemdelingen heel wat geld in het laatje, geen commercie, doch in de eerste plaats godsdienst.' Wel brengt het de hoofdrolspelers duizenden gulden op, maar daar spreken we in dat verband liever niet over. Zij moeten er trouwens wel wat voor over hebben. 'Elke speler of spee-ster moet heel het leven inrichten naar de rol die hij of zij vervult. De 22-jarige Beatrix Lang bij voorbeeld, die dit jaar de rol van de maagd Maria vervult, denkt er niet over korte rokken te dragen, rookt niet in het openbaar en vermijdt omgang met ook maar een enkele jongen; ze vereenzelvigd zich met haar rol.' Een beetje eng kind dus, maar voorzover wij ons herinneren heeft Maria die om-gang nu niet zozeer gemeden...

Niet alleen

Wij zijn kennelijk niet de enigen die af en toe boze brieven krijgen van lezers die vinden dat er toch zoveel moeilijke woorden in Mens en Wereld staan. Niet in dit rubriekje natuurlijk, want o, wij doen zo ons best, maar toch... Ook

Vrije Geluiden lijdt aan dat euvel en dat geeft de hoofdredacteur in de pen: 'Het vermoeden bestaat bij mij, dat bezwaren tegen zgn. moeilijke woorden (Wie bepaalt welk woord dat wel is en welk niet?) niet zo zeer gericht zijn tegen het gebruik van die woorden zonder meer, maar meer eigenlijk tegen de onderliggende problematiek, die zich kennelijk voornamelijk in moeilijke woorden laat weergeven. Het lijkt mij een soort verlakkerij als je moeilijke, abstracte redeneringen zuivert van barbarismen om daarna tevreden vast te stellen dat je een eenvoudige, leesbare verhaal hebt geschreven. Of om het in woorden van het pas verschenen rapport 'Heroriëntering Overheidsvoorlichting' te zeggen: 'Er zal altijd een conflict bestaan tussen de noodzaak een breed publiek te boeien, en het feit dat artikelen die de volledige complexiteit van bepaalde vraagstukken uitstallen, slechts spaarzaam worden gelezen.' Nou heb ik complexiteit gelukkig in een woordenboek kunnen vinden, maar verlakkerij...?

de pelgrims

Langs stadions en tempels,
langs kerken en bars,
langs mondaine kerkhoven,
langs grote markten,
langs vrede en leed,
langs Mekka en Rome,
in een blakerende zon
gaan over de aarde
de pelgrims.

Verminkt zijn zij, gebogen.
Hongerig, in lompen.
Hun ogen vol van avondrood.
Hun harten vol van dageraad.
Achter hen zingen de woestijnen,
vlamt het weerlicht,
sterren lichten onder hen,
en hese vogels roepen hen toe,
dat de wereld blijft zoals zij was.

Ja. Blijft zoals zij was.
Verblindend als sneeuw.
En met een onzekere tederheid.
De wereld blijft leugenachtig.
De wereld blijft eeuwig.
Misschien begrijpelijk,
maar toch oneindig.

En dit betekent,
geen geloof in zichzelf en in God.
En dit betekent, dat ons slechts bleef
De illusie en de weg.
En boven de aarde het avondrood.
En boven de aarde de dageraad.

Besmeurd door de soldaten.
Bejubeld door de poëten.

IOSIF BRODSKY

(Uit het Russisch vertaald door P. Krug)

Het is duidelijk, dat een kritisch non-conformist als Brodsky geen genade kon vinden in de ogen van de Russische machthebbers. Deze jonge dichter uit Leningrad werd in 1964 als 'arbeidsschuwe element' in een geruchtmakend proces veroordeeld tot dwangarbeid. Uit heel dit gedicht spreekt de individualistische rebel, die geen geloof meer hecht aan de dogma's en tradities van de ouderen.

P. K.

meer levensbeschouwingen in contactorgaan

samenspraak krijgt bredere basis

Het Contactorgaan waarin het Humanistisch Verbond samenwerkt met het rooms-katholieke episcopaat, heeft een bredere samenstelling gekregen. In het overlegorgaan zijn nu ook opgenomen vertegenwoordigers van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse Kerk en de Centrale Commissie voor het Vrijzinnig Protestantisme. De naam is gewijzigd in: Contactorgaan van Levensovertuigingen.

Ingevolge de opdracht van de initiatiefnemers heeft het Contactorgaan van meet af aan gestreefd naar uitbreiding van het aantal participanten, naar de zijde van de kerkgenootschappen, en naar de zijde van de niet-godsdienstige levensbeschouwelijke groeperingen, zo schrijft het Contactorgaan in zijn jaarverslag over 1969. Pogingen in de laatste richting hebben tot nu toe geen effect gehad. Bij de kerken en geloofsgemeenschappen heeft de uitnodiging tot deelname aan het Contactorgaan een aantal positieve reacties opgeroepen. De Nederlands Hervormde Kerk en de Raad van Kerken in Nederland spraken hun belangstelling uit; bij de Gereformeerde Kerken zal de uitnodiging door de zittende Synode in behandeling genomen worden. De bovengenoemde gemeenschappen hebben de uitnodiging aangenomen.

In het eerste jaar van zijn werkzaamheden heeft het Contactorgaan een bepaalde werkwijze ontwikkeld. Uitgangspunt was dat het orgaan geen plaats zou zijn waar samenwerking en controverse tussen r.-k. kerk en het Humanistisch Verbond in abstracto aan de orde zou komen. Gestreefd is naar een werkwijze die de feitelijke problemen in de werkelijkheid zou opzoeken en vandaaruit vormen van samenwerking zou stimuleren. De onontbeerlijke dialoog zou dan gekoppeld zijn aan praktische zaken en voorstellen.

In eerste instantie is hiertoe een grove inventarisatie gemaakt van de aanwezige of mogelijke terreinen van samenwerking. Achtereenvolgens zijn ter sprake gekomen de stand van zaken en de problematiek van levensbeschouwelijke samenwerking op het gebied van:

- de algemene school
- opbouw nieuwe stad (bespreking van dit onderwerp leidde tot de oprichting van een commissie die de inspraak-mogelijkheden der nieuwe stad-bewoners gaat onderzoeken en afwegen).
- geestelijke volksgezondheid (allerlei vormen van samenwerking zijn al op gang).
- jeugdwerk (waar de samenwerkingsproblematiek zich in nieuwe vorm aandiende; de pogingen tot organisatorische samenwerking zijn achterhaald – het gaat er nu om gezamenlijk vormen te vinden waardoor inspiratieve groepen beschikbaar komen, daar waar ze als bron van bezinning nodig zijn: het realiseren van gemeenschappelijke doelen, dwars door en over de levensbeschouwelijke scheidslijnen heen).
- vormingswerk.
- financiële betrekkingen overheid-kerken (het standpunt van het Contactorgaan ten aanzien van het rapport-Van Walsum is uitvoerig in Mens en Wereld van 20 december 1969 toegelicht).

Aan het einde van het eerste jaar, zo besluit het jaarverslag, kan het Contactorgaan met gepaste bescheidenheid over zijn werkzaamheden zeg-

gen dat het nog niet veel bereikt heeft, maar een aantal concrete punten van belang zijn aangesneden. Verdere studie zal hopelijk leiden tot adviezen en initiatieven die voor ruime kringen waardevol zijn.

Op deze wijze hoopt het orgaan in de toekomst een bijdrage te kunnen leveren aan o.m. de volgende onderwerpen:

- begeleiding van militairen en gewetensbezwaarden;
- geestelijke zorg voor bejaarden;
- vorming en permanente educatie;
- geestelijke zorg voor hen die in de ingewikkelde samenleving in de knel komen.

Het is te hopen dat de uitbreiding van het aantal deelnemende groeperingen het Contactorgaan nieuwe impulsen zal geven. Kritici die meenden dat het contactorgaan in één jaar was gedevalueerd tot een 'praatclub' die in de praktijk van weinig nut was, leken het gelijk voorlopig aan hun kant te krijgen toen op een hoorzitting van een Tweede Kamercommissie over de verhouding overheid-kerken (rapport-Van Walsum) de vertegenwoordiger van het r.-k. episcopaat een standpunt naar voren bracht dat afweek van de mening van het Contactorgaan, die daar óók werd toegelicht. Overleg en gezamenlijke stellingname, een der bestaansredenen van het Contactorgaan, leek daarmee aangetast. Zeker nu het orgaan een bredere basis heeft gekregen kan aan de samenspraak een reële inhoud worden gegeven. Daar is tijd voor nodig. De deelnemers zullen zorgvuldig op elkaar moeten 'inspelen'. Ook zullen er nauwomschreven 'spelregels' moeten komen die moeten voorkomen dat de partners zelf naar buiten andere standpunten innemen dan in het overleg was overeengekomen. Het mandaat van de vertegenwoordigers moet ruim genoeg worden om het verwijt 'praatclub' te ontzenuwen. En zolang blijft het wachten: tot het overleg zijn vruchten gaat afwerpen en het overleg in de praktijk is gepromoveerd van samenspraak tot samenwerking.

avondbesprekingen met HIVOS over ontwikkelingshulp

In samenwerking met het Humanistisch Instituut Voor Ontwikkelings Samenwerking (HIVOS) gaat het hoofdbestuur in de tweede helft van september in twee steden (waarschijnlijk Utrecht en Zwolle) een avondbespreking houden over het onderwerp: Wat zijn onze plaatselijke en landelijke ervaringen met het bevorderen van de ontwikkelingshulp?

Iedereen is welkom. In het bijzonder zijn deze besprekingen echter gericht op degenen die uit hoofde van speciale belangstelling, studie of praktische ervaring al enige kennis over ontwikkelingsvraagstukken hebben. Uitnodigingen op aanvraag bij het Centraal Bureau, Postbus 114, Utrecht.

Ik weet niet precies wie het was, die gezegd heeft, dat het leven bestaat uit het afleren van een heleboel dingen. Dat kan wel zijn, maar ik geloof, dat ik met hetzelfde recht kan beweren, dat een mens achtereenvolgens, bewust of onbewust, bezig is met het afsluiten van bepaalde perioden.

Zo hebben wij het gevoel, of niet eens zozeer het gevoel als wel de zekerheid, dat we met de vakantie, waar we op dit moment middenin zitten, aan het eind gekomen zijn van een lange, belangrijke en fijne periode, waarin we onze jaarlijkse vrije weken doorbrachten in gezelschap van onze kinderen. De laatste tien jaar was dat op steeds weer dezelfde plek in Frankrijk, kamperend samen met een bevriend echtpaar, ook met hun kinderen en de laatste jaren waren dat niet alleen de kinderen, maar ook een aanhang van vrienden en vriendinnen, zodat we soms wel eens het gevoel krijgen, dat we een druk-beklante jeugdherberg drijven.

Volgend jaar is dat uit, dan gaat ieder zijns weegs en dan kunnen wij, rustig met ons tweeën wat rondzwerven. Dat betekent één tent meenemen, in plaats van drie, twee borden, twee koppen en twee glazen, in plaats van twaalf stuks van alles, geen pannen meer met een inhoud-voor-een-groot-gezin, geen aanhangkarretje meer achter de auto, omdat anders die enorme berg bagage niet te vervoeren was, niets van dat alles meer, alleen wij tweeën en om ons heen de rust en in ons, dat wel, de onrust van gaat het thuis allemaal goed, laten ze de kookplaten van het electrisch fornuis niet een etmaal lang aanstaan, met of zonder pan erboven op, verschonen ze de kattenbakken wel op tijd en wordt het huis niet tijdens onze afwezigheid herschapen in een vuilnis-stortplaats.

Maar goed, dat is van later zorg, daar vinden we te zijner tijd misschien wel wat op. Het meest urgente probleem van dit moment is: hoe vullen we de magen van één paar hongerige wolven uit de groep, wat erop neer komt, dat we iedere dag weer een andere variatie van gewapend beton moeten creëren, om te voorkomen, dat er een paar tijdens de warme maaltijd al beschuiten met boter en suiker voor zichzelf gaan klaarmaken. Dat is dan wel even sneu, als je net met man en macht een paar uur tevoren 2½ kilo sperciebonen hebt zitten afhalen.

Volgend jaar maar één pond! 't Zal wel vreemd zijn, we kennen deze streek zo goed. We hebben in die tien jaar de landbouw zien mechaniseren, de ossewagens zien vervangen door tractoren, het assortiment in de winkels zien uitbreiden, keihard grauw closetpapier zien vervangen door blauwe rollen van een luxe zachte kwaliteit, met een Hollands opschrift. Ook op de rollen keukenpapier staat in 't Hollands, dat het prima keukenrollen zijn. Alleen hagelslag is hier nog niet doorgedrongen, maar de pindakaas is nog maar 34 km ver te krijgen in Bergcrue.

Maar niet alleen kennen wij de streek, de streek kent ook ons. De avond na onze aankomst waait de mare al naar 't dorp, dat die lange Hollanders er weer zijn. Ze weten precies, dat die lange donkere jongen, die er 't vorig jaar bij was, nu niet is meegekomen en dat er nu een andere blonde knaap bij is, die ze nog nooit gezien hebben. Die is zeker nieuw en onvermijdelijk komen de vragen: wie is dat en waar is die andere nu naar toe? In het dorpskroegje betekent onze komst drie weken lang ieder avond leven in de brouwerij. De oudere generatie, onze vrienden en wij, drinken er iedere ochtend, na 't boodschappen doen, in alle rust een glas witte wijn op het terrasje, maar 's avonds, na tienens, stoomt de jonge garde, met nog een paar jonge mensen uit de buurt, twaalf man sterk, op, met gitaren en fluiten en bezorgen de mensen daar feesten, waar ze nog lang over praten. Daar horen wij de volgende ochtend dan weer de verhalen van.

Ze zullen ons missen. Wij hen ook, volgend jaar. Maar 't is goed zo, c'est la vie. Deze periode is voorbij, op naar de volgende!

kabouters: allesbehalve een lachertje

In Amsterdam zijn vijf kabouters tot leden van de gemeenteraad gekozen, in enkele andere plaatsen kregen zij eveneens vertegenwoordigers. Eigenlijk was de verbazing hierover minder groot dan men had gedacht: iedereen wist dat het onbehagen over het beleid van de bestaande politieke partijen zo groot was, dat 'outsiders' een kans konden krijgen. In de hoofdstad bezat de Provobeweging overigens al een zetel, en de provo-theoreticus Roel van Duyn was daar de inspirator en creator van de kabouterpartij. Door zijn acties tegen luchtvervuiling, auto-terreur, gebrek aan speelplaatsen, bureaucratie, geheimhouding, militarisme en door zijn vindingrijke aanmoediging van democratie en volksinvloed had hij zich een ongewone reputatie verworven. Buitenparlementaire activiteiten moesten het gezapige bestel schokken, en in elk geval werden regenten en notabelen voldoende verontrust, zodat nu ook de traditionele partijen actiever werden.

Maar de kabouters zijn niet geheel identiek aan de provo's. Deze laatsten waren feller geweest en hun aanhang was geringer. Het belangrijkste kaboutermanifest werd door Roel van Duyn pas in 1969 geschreven. Een fragment daarvan verscheen eerst in *De Gids* (1969, no. 8) en het boekje kort daarna. Het is getiteld *De boodschap van een wijze kabouter*, waarmee de Russische anarchist Peter Kropotkin wordt bedoeld. Vooral diens ethiek van wederkerig dienstbetoon wordt hier belicht, een ethiek die in de natuur evenzeer aanwezig is als de strijd om het bestaan. Deze strijd bestaat weliswaar tussen soorten onderling (hoewel lang niet tussen alle) maar een voortgezette oorlog tussen mensen (leden van dezelfde soort) moet tot de catastrofe leiden. En de huidige cultuur zal tot die ondergang voeren, als het sociale gedrag van de mens niet grondig verandert. In zekere zin moet hij leren van de kabouters, de hulpvaardige, bescheiden, kleine natuurwezens, vijanden van agressie. Roel van Duyn is echter geen volgeling van Rousseau in die zin, dat hij terug wil naar de natuur, want dat is onmogelijk. En wat is trouwens de natuur van de menselijke samenleving?

In het genoemde boekje zoekt hij naar een synthese, die de antithese tussen natuur en cultuur opheft. 'Wij moeten weer kabouters worden omdat we ons opnieuw verbonden moeten gaan voelen met de natuur. De industriële revolutie heeft ons van de natuur vervreemd. Wij zijn cultuurwezens geworden die zichzelf wijsmaken dat we de natuur moeten overwinnen. De sprookjesachtige fantasie die de denkwereld van de middeleeuwen beheerste, is onderdrukt door de rationalistische nuttigheidsoverwegingen van de industriële maatschappij. Ik wil niet terug naar de middeleeuwen maar integendeel een stap naar de toekomst doen. Ik wil de middeleeuwse natuurkabouter na vijf eeuwen opsluiting in ons bevrijden en hem verrijken met alle creativiteit van het moderne denken. De voorwaarde voor toekomst-optimisme is dat de moderne kabouter een met de natuur verbonden, ludieke technologe wordt.' Het komt er niet op aan, de stad te verloochenen, maar er een 'kabouterstad' van te maken.

Tot zover zou men nog kunnen denken aan een sympathieke sekte of broederschap, en ook ver-

Speelse strijd tegen de uitlaatgassen

gelijkingen kunnen treffen met verenigingen van vegetariërs, nudisten, pacifisten, feministen, antroposofen, opvoeders uit de school van Montessori en Kees Boeke, seksuele hervormers enz., want de kabouterbeweging telt leden uit al zulke kringen. Er is ook een religieuze vleugel, die eschatologische utopieën omtrent de komst van een nieuwe aarde en een nieuwe mens tot werkelijkheid wil maken: het 'nieuwe Jeruzalem'. Maar men vergeet niet dat deze beweging een politieke basis heeft, en wel die van een soort 'reformistisch anarchisme': afwijzing van het centrale staatsgezag, van militaire dienstplicht en geweld, van kapitalisme en bureaucratie. Er wordt niet aangestuurd op een gewelddadige revolutie, en daarvoor ontbreken in Nederland (en daar niet alleen) ook de voorwaarden. Maar een geweldloze guerrilla tegen macht en geweld, acties voor burgerlijke ongehoorzaamheid en lijdelijk verzet, het 'kraken' van leegstaande woningen, sabotage van onredelijk gezag op allerlei terreinen (gezin, school, onderneming, zeden en gewoonten, burgerlijk bestuur) liggen als mogelijkheden in deze beweging voor het grijpen. Ook vormen van dienstbetoon los van (of strijdig met) onze maatschappij worden beproefd. Daarnaast wordt de 'alternatieve samenleving' gepropageerd: verantwoorde productie en distributie, opvoeding tot vrijheid in autonome kringen, daadwerkelijke herziening van de organisatie van het leefdeleven. Men heeft al zulke experimenten eerder gekend: in productieve associaties, kolonies, communes en op zuiver individualistische grondslag. De resultaten daarvan zijn nooit schokkend geweest en randverschijnselen gebleven. Men kan er ook nu sceptisch tegenover staan. Maar de ontbinding van de kapitalistische civilisatie is voortgeschreden, het ongeloof eraan is manifest, het anti-auto-

ritaire levenspatroon wint steeds groter aanhang.

Toch zal de voornaamste activiteit van de kabouters niet op dit terrein blijken te liggen. Een der idealen van het sociale anarchisme is de vervanging van de staat door een federatie van communes. In de proclamatie van de *Oranje-Vrijstaat* (ironische benaming!) is de Nederlandse staat tot 'buitenland' verklaard. En in de gemeenteraden zullen de kabouters stellig proberen aan de gemeenten een veel grotere autonomie te verlenen, ze tot oppositie te bewegen tegen de centrale regering, dwars tegen alle politieke tendensen in. Er bestaan mogelijkheden om poorters en dorpelingen wezenlijk te mobiliseren tegen maatregelen van Den Haag, en om burgemeesters en wethouders, politie en administratie, schoolwezen en verordeningen onafhankelijker te maken van het centrale gezag.

Waarschijnlijk ligt hierin een belangrijke bron van het succes der kabouters. Hun actie in de gemeenteraden is reformistisch, natuurlijk. Maar de reactie tegen de verstarring van een 'wet-tisch' en conservatief geworden schijndemocratie kon niet uitblijven. En het is geenszins denkbeeldig (integendeel) dat revolutionaire conflicten in de verhouding van de burger tot de overheid door de kabouters bevorderd worden. Hoe veelzijdig en gevarieerd ook hun beweging is, welk een rol het speelse element er in vervult, zij zijn een symbool, een tijdsverschijnsel van onbehagen en verzet. De ontzaglijke belangstelling voor provo en de kabouters heeft bewezen, hoe menselijk hun utopie is in het aangezicht van de dreigende catastrofe. En men moet tot het stompzinnige establishment behoren om in dit alles alleen een 'grap' te zien.

A. L. CONSTANDSE

lege ruimte en toneelvulling

Het zal niet zo heel veel voorkomen, dat een auteur met volle overtuiging aan een boek werkt in het heldere bewustzijn dat het, zodra het zijn lezers onder ogen komt, merkbaar aan het verouderen is. Een geheel en al tegengestelde houding met die van Stendhal wiens doorzettingsvermogen standhield door zijn rotsvaste overtuiging, dat zijn werk pas vijftig jaar na zijn dood weerklink zou vinden. Toch zegt de Engelse regisseur Peter Brook tegen het eind van zijn gebundelde lezingen, die hij aan verschillende universiteiten heeft gehouden, dat die lezingen, die voor hem een oefening waren, nu op papier bevroren zijn. Zijn serie had als titel: *The Empty Space: The Theatre of Today*. (De Lege Ruimte: Het Toneel van Vandaag.) Daaruit valt te concluderen, dat Brook beseft, dat het toneel van vandaag in een lege ruimte verzeild is geraakt. Zolang hij praatte was de situatie vrij constant, maar de hoop bleef over dat zich inmiddels wijzigingen voltrokken die de leegte konden vullen.

Daarom zegt hij ook, dat het altijd mogelijk is met het toneel opnieuw te beginnen. Dat is in het leven een mythe, zegt Brook, wij kunnen nooit naar iets terug. We kunnen geen nieuw leven beginnen; klokken kunnen niet terug gezet worden, we krijgen nooit een nieuwe kans. Maar bij het toneel wordt de lei voortdurend schoongeveegd. Daaruit put hij troost voor hetgeen hij elders heeft gezegd, namelijk, dat er geen haan naar zou kraaien als vandaag alle schouwburgen gesloten en afgebroken zouden worden.

Zoals het een goed toneelman betaamt maakt hij van het allereerste moment af volkomen duidelijk waar het om zal gaan. Zijn eerste zin bepaalt zijn hoorders en lezers onverhoeds tot het probleem, het conflict: *Ik kan elke lege ruimte nemen en het een kaal toneel noemen*. Daarmee is het toneel uit de schouwburg, uit de kijkkast gehaald, midden in de ruimte, die de wereld, het leven kan worden genoemd. De tweede zin localiseert het probleem: *Een man loopt door deze lege ruimte terwijl een ander hem gade slaat en dat is alles wat nodig is voor een toneelhandeling om er bij betrokken te zijn*. Niettemin is het toch niet helemaal wat hij bedoelt als er sprake is van toneel. Daarvoor is het woord toneel te veel belast geraakt met associaties aan rode gordijnen, schijnwerpers, rijmloze verzen, gelach, duisternis, kassa, foyers, klapstoelen, pauzes, muziek en wat niet al.

Om de kwestie tot haar kern terug te brengen gaat Brook van vier betekenissen uit, die in de praktijk vaak in gemengde vorm voorkomen. Hij onderscheidt: het levenloze toneel (the deadly theatre); het heilig toneel (the holy theatre); het ruige toneel (the rough theatre) en het directe toneel (the immediate theatre).

Levenloos toneel is slecht toneel, vercommercialiseerd toneel en het zou tijdverspilling lijken het te becrisiseren. Desondanks wijdt Brook er een dertig pagina's aan, want als er sprake is van levenloos toneel, wil dat helemaal niet zeggen: dood toneel. Het is deprimerend actief en daarom veranderbaar. We dienen ons dan ook duidelijk het onaantrekkelijke feit voor ogen te houden, dat wat overal ter wereld toneel wordt genoemd een travestie is van een woord, dat eens vol betekenis was.

Als hij kortweg spreekt van heilig toneel, bedoelt Brook het toneel van het onzienlijke-zichtbaar-gemaakt. In onze samenleving is de rite verloren gegaan. We weten zelfs niet meer hoe

wij eer moeten betonen, omdat we niet weten waaraan eer dient te worden betoond. Daarom klappen we in de schouwburg mechanisch in onze handen omdat we niet weten wat we anders zouden moeten doen. We hebben ten enenmale vergeten, dat stilte ook goed zou kunnen zijn. Uiterst zelden is stilte een huldigend antwoord op een toneelvoorstelling, maar dan treden er doorgaans buiten het toneel staande facetten op, zoals bij de voorstellingen van Het Dagboek van Anne Frank. Die stilte gold haar en strikt genomen niet de voorstelling.

Brook verzet zich tegen het absurde verwijt, dat hij het gesproken woord op het toneel zou willen vernietigen. Wel vraagt hij zich af of wij in onze zo sterk visueel gerichte tijd niet door een periode van beeld-verzadiging heen moeten om tot een wederopstanding van de taal te komen. Om tot een vorm van heilig toneel, tot een herwaardering en opnieuw beleven van de rite te geraken. Hij heeft zich gericht naar Brecht, wiens sterke teksten toch alleen overtuigend werken in de beeldvorm van zijn - Brechts - regies. Artaud was voor Brook een stimulans om tot nieuwe toneelvormen te komen. Als hij met Charles Marowitz bij de Royal Shakespeare Company gaat experimenteren noemt hij zijn groep Theatre of Cruelty, niet om Artauds Theater van de Wreedheid na te volgen, maar om deze bezeten vernieuwer te eren. In zijn beschouwing betreft hij de Happening, die met één klap tal van dodelijke vormen heeft doorbroken. De danser Merce Cunningham, die uit de school van Martha Graham stamt, streeft met zijn dansers naar een heilige kunst. De toneelstukken van Samuel Beckett zijn voor Brook symbolen in de ware zin van het woord. Ook het toneel van de armoede, dat de Pool Grotowski belijdt en die volgens Brook een visionair is, wordt uiteraard in de beschouwing van het sacrale toneel betrokken.

Het ruige toneel behandelt Brook uitvoerig. Dat is wat met een term, die een vertekend, want alleen met de gedachte aan realistisch toneel, dat in de lagere klassen van de maatschappij is gesitueerd, beeld oproept, 'volkstoneel' wordt genoemd. Het gaat Brook echter terecht om toneel, dat door alle lagen van de maatschappij, hoe verschillend ook van bevattingsvermogen,

duidelijk verstaanbaar is. Het is hem begonnen om een herstel van toneel, dat iedereen aangaat en dus bereikt. De situatie van het ogenblik vat Brook als volgt samen: *We mogen magie nodig hebben, maar we verwarren het met hokus-pokus, en we hebben liefde hopeloos gemengd met sex, schoonheid met esthetisme*. Daarom moet over de hele wereld nagenoeg alles van het toneel worden weggevaagd om het toneel te redden.

Het laatste hoofdstuk is een strikt persoonlijke verantwoording van een toneelman, die worstelt met de problemen, die het toneel in onze tijd kenmerken. We mogen Engeland benijden, dat het een regisseur rijk is - en hij is wat dat betreft niet de enige tonelist in dat land - die zich weet uit te drukken en die grondig onderlegt is in de stof, die hij als auteur te lijf gaat. Zulke figuren missen wij pijnlijk, de meesten beperken zich bij ons tot wat zij menen dat uitsluitend hun vak is: spelen, en spelen met spelers, hetgeen zij voor regisseren houden.

Brook besluit zijn boek, waar niemand het mee eens hoeft te zijn, maar dat iedereen, die zich serieus met toneel bemoeit of die als belangstellende het avondje-uit (hetgeen ontspanning niet uitsluit) te boven is, behoort te lezen, aldus:

'In het dagelijks leven is als een fictie, in de schouwburg is als een experiment.

In het dagelijks leven is als een uitvlucht, in de schouwburg is als de waarheid.

Wanneer we er van overtuigd zijn in deze waarheid te geloven, dan zijn toneel en leven één. Dat is een hoog doel. Het klinkt als dwangarbeid. Spelen vergt veel werk. Maar als we het werk als spel ondervinden is het werk een spel, dan is het geen werk meer.

Een spel is spel.'

Dat herinnert aan Van Alphen's 'mijn leren is spelen', maar deze alleen door zijn kinderversjes in ieders spot voortlevende achttiende eeuwse verdient om zijn verlichte ideeën en als theoreticus van de esthetiek serieuzer belangstelling. Met alle excuses aan Brook verdient zijn boek, dat het gebruikt wordt als catechismus, bijvoorbeeld door onze van ware speelsheid verstoken tomaten-verspillers.

B. STROMAN

lenin, shakespeare en simenon meest vertaalde auteurs

Unesco's Index Translationum voor 1968 - een bibliografie van vertalingen - somt 36.809 vertaalde boeken op, verschenen in 66 landen. Lenin blijkt de meest vertaalde schrijver te zijn: 225 keer, waarvan 131 keer in de Sowjet-Unie. Van Shakespeare waren er 135, van Simenon 134 en van Jules Verne 133. Opvallend is dat Gorki die in 1967 nog 32ste was in de ranglijst, nu met 123 vertalingen de zesde plaats bezet - maar 1968 was dan ook het jaar waarin herdacht werd dat hij honderd jaar geleden werd geboren. Sprookjes zijn duidelijk in trek: het werk van de gebroeders Grimm werd 70, dat van Andersen 56 maal vertaald. Na Simenon komt als meest vertaalde moderne schrijver Agatha Christie, al is die met 73 tien achteruitgegaan vergeleken met het jaar daarvoor - in

de groep detective-schrijvers zijn trouwens nogal wat verschuivingen: Erle Stanley Gardner van 71 naar 49, Jean Bruce van 60 naar 33, Ian Fleming van 68 naar 31, James Hadley Chase daarentegen steeg van 44 naar 58.

In de politieke schrijvershoek kwam Marx 112 keer voor, Engels 94, Mao Tse-toeng 37 (vergeleken met 57 in 1967), Che Guevara 40, Herbert Marcuse 20 (in 1967 7), Régis Debray 15 en zelfs Mein Kampf door A. Hitler vier keer.

De meeste vertalingen verschenen in de Sowjet-Unie: 3.607, waaronder ook vertalingen uit een der landstalen. Duitsland (oost plus west) had er 3.026. Opvallend was de Japanse opmars van de achtste naar de vijfde plaats met 2.145.

Frankrijk (2035) passeerde Nederland (1942) op de ranglijst.

verhalen in soorten

Het is een merkwaardig feit, dat er de laatste tien jaar meer verhalenbundels verschijnen dan ooit. Misschien hangt dat samen met een wat gehaaster levenstempo, waardoor men zich de tijd niet meer gunt voor een wat lijviger roman. Maar dat is nog de vraag, want een heleboel mensen praten elkaar die haast en dat geforceerde tempo alleen maar aan, en blijken wél uren te kunnen besteden aan bij voorbeeld het kijken naar voetbalwedstrijden op de t.v., tot diep in de nacht. Hoe het ook zij, die behoefte aan korte verhalen bestaat blijkbaar en de schrijvers voldoen eraan. Verhalen worden er geschreven van allerlei aard en kwaliteit, maar ze hebben gemeen, dat ze in de eerste plaats kort zijn.

Wat dat aangaat spant bij de drie verhalenbundels die nu voor mij liggen, Hugo Claus de kroon. Sommige van zijn verhalen zijn niet langer dan een halve bladzij, al moet ik zeggen dat ik daar nu niet direct gek op ben, omdat er dan van een verhaalstructuur natuurlijk niets meer terecht komt. Het zijn dan meer anekdotes, en daarvoor hebben we toch warempel niet een van de beste schrijvers binnen ons taalgebied nodig. Hij vindt misschien zelf van wel, want vermijdt zeer nadrukkelijk alle literatuurderij. Claus schrijft recht-toe recht-aan op de man af, zijn stijl is kort en gebeeldhouwd, hij kiest vaak goede metaforen, maar maakt daar nooit allegorieën van. Zijn verzet tegen 'dichterlijke taal' blijkt onder meer uit een verhaal waarin 'handen die als bloemen zijn' brutoweg worden afgeknipt. Het zal wel niet voor niets zijn, dat zijn laatste bundel *Natuurgetrouwer*¹⁾ heet, een voortborduren overigens op het feit dat de eerste achtentwintig verhalen daaruit al in 1954 verschenen zijn onder de titel *Natuurgetrouw*.

Daartoe hoort ook het meesterlijke verhaal *Een gezonde gangster*, bruut, keihard, satirisch en met een in staccato geschreven taal. Ik kan dat verhaal niet meer lezen zonder de stem van Claus zelf te horen, die het op een grammofoonplaatje voorleest, droog, onbewogen, met een enkel ironisch uithaaltje. Claus is een dwarsligger in België, dat blijkt – voorzover u het niet uit de krant wist – uit de autobiografische passages in enkele verhalen. Nu ben je in België, waar de burgerlijkheid hoogtij viert en cultuur dus a priori verdacht is, al heel gauw een dwarsligger, en dat valt te begrijpen als je dit soort mensen ontmoet: 'Gij wel, en waarom schrijft gij geen boeken met het Geloof mee? Gij zult er verder mee komen, want wij zijn machtig,' zegt zij, alsof zij een actief aandeelhouder was.' Claus is ook een satiricus, en wij weten, van sommige televisie-uitzendingen bij voorbeeld, dat je je daar ook al niet populair mee maakt. De mensen kunnen er gewoon niet tegen, als je laat zien hoe belachelijk ze wel zijn. En toch zijn we dat, o ja, en daarom is de satire juist zo'n dodelijk wapen. Een fijn brokje daarvan kunt u vinden als Claus de toneelschrijver John W. Dedeken op de korrel neemt. Ik weet niet of hij er een bestaande figuur mee bedoelt, maar in dat geval kan die nu wel inpakken. Het beste verhaal vind ik *Op reis met Appel*, omdat het zulke rake typering bevat. Met 'mijn vriend die Appel heette, een schilder' komt hij een visserskroeg binnen, waarvan de bezoekers aldus op papier gezet worden: 'Hun taal konden wij niet verstaan, het was een hees ge-

gorgel waarvan wij alleen de verwonderde, lage uitroepen konden opvangen. In het midden van de kamer hing een petroleumlamp, een verschaalde tere zon die stonk en met moeite de in jekkers gehulde gestalten belichtte. Sedert wij binnengekomen waren hadden de vissers hun gesprek (hun verhalen?) niet gestaakt maar verstild. Zij spraken log en onzeker en wierpen ons af en toe een blik toe die onderzoekend en tegelijkertijd geruststellend was, alsof onze staat van vreemdelingen in hun midden, ons onschadelijk maakte, in hun bereik en in hun macht.'

Ja, Claus kan het wel.

Heel anders zijn de verhalen, of om nauwkeuriger te zijn brieven, van Jaap Harten, die ik in een bespreking van zijn roman *De getatoëerde Lorelei* al aankondigde (Mens en Wereld no. 4). Het leeuwedeel van de bundel *Garbo en de broeders Grimm*²⁾ is een enorme 'brief' aan Gerard van het Reve, die een onmiddellijk gevolg schijnt van een bespreking welke de laatste aan het werk van Harten wijdde in de N.R.C. Van het Reve zegt daarin onder meer: 'Goede smaak, ingetogenheid, stilering, dosering, ver sluiering en verhulling van wat om artistieke redenen verhuuld of slechts aangeduid kan worden, zijn gerechtvaardigd en zelfs onontbeerlijk, maar preutsheid of onderwerping aan de schijnmoraal van het gepeupel kunnen nooit tot iets goeds leiden, in het leven zo min als in de literatuur.' En waar gaat het nu om? 'Als men homoseksueel is, en dan seksualiteit in zijn werk brengt, dan zal dat, zeker in autobiografische verhalen, homoseksualiteit moeten zijn, en deze dan nooit verpieterd, nooit door puzzelachtige toespelingen of kokette esthetisering en aangeduid, maar onverbloemd, in volle grootheid en verschrikking neergezet – anders kan men het schrijven beter laten.' Nou, en aangezien Harten het niet wilde laten, heeft hij aan het verzoek van Grote Broer voldaan. Het resultaat ligt er niet om en is niet alleen stilistisch de moeite waard (al moet de schrijver niet proberen Van het Reve na te doen, zoals ik hier en daar in de woordkeus meende te bespeuren), maar geeft bovendien een heel helder beeld van de ontwikkeling van een vriendschap tussen twee jongens, veel duidelijker, althans beter na te voelen, dan bij de Grote Meester zelf. Het zal Hem overigens wel tegengevallen zijn, want de hele verhouding tussen die twee jongens heeft nergens iets van het 'krankzinnige en verbijsterende' dat Van het Reve meent dat aan zulke verbintenissen inherent is. Het is een normale ontwikkeling van een jeugdliefde tot een rijpheid die men, gezien de reacties van de buitenwereld op dit soort verhoudingen, nauwelijks voor mogelijk zou houden. Maar het kan blijkbaar wel, en gelukkig maar. De rol van Hartens 'Oscar' beperkt zich in de literatuur tot wat hij zelf noemt: 'Ach, ik word wel bekend zoals de vrouw van Carmiggelt. Het trouwe, altijd aanwezige mens op de achtergrond, dat sappige opmerkingen in 't bekje gelegd krijgt door haar gade-broodschrijver.'

Waarmee ik overigens niet wil suggereren, dat Harten een broodschrijver is, integendeel. Met zijn wijze van werken zou er trouwens geen droog brood te verdienen zijn. Het schrijven van *De getatoëerde Lorelei* blijkt hem bij voorbeeld vier jaar gekost te hebben, en dat kun je je, als je de wijze waarop hij zich gedocumen-

teerd heeft, volgt, heel best voorstellen. Ondanks alles was het boek voor Hartens gevoel niet af, en hij heeft daarom in deze bundel een brief opgenomen voor Lucebert 'uit het Trauermagazin Berlin', handelend over de ondergang van die stad in 1945. De complete ontredde, de chaos, de doodstrijd zijn de motieven, maar de achtergrond is iets anders: de klemmende vraag hoe het allemaal zo kon worden: 'Ik zal dit volk nooit begrijpen,' zei Oscar. 'De hardheid, de niet te verdelen burgerlijkheid, met obligate voorkeur voor de lelijkste stof, het monsterlijkste patroon, de vetste Bratwürstchen. Kijk naar die trolen met hun circusachtige heupomvang. Wat zoeken we hier? (...) Ik kon hem niet uitleggen dat ik vanachter mijn autoraampje 'geestelijk zat te filmen', dat de geblakerde contouren van Eichmanns kantoor mij meer aangrepen dan welke Hitchcockfilm ook, dat ik voor het eerst in mijn leven het gevoel had aan 'the root of all evil' te staan, en dat dit mij meer opwond dan alle zonovergoten stranden van Sitges, Cannes of Ostia.' Dat heeft wel niets met literatuur te maken, maar ik kan dat zo goed navoelen, waarschijnlijk omdat ik tot dezelfde generatie als Harten behoor, die, als hij het verhaal van Berlijns ondergang noteert uit de mond van een jongen die er destijds in de Hitlerjugend bij was, zijn navrante belangstelling voor dat soort dingen uitlegt: 'Ik tracht het me allemaal voor te stellen. Sinds mijn negende jaar achtervolgen de visioenen van luchtaanvallen, ontploffende projectielen, kreperende mensen en rookfonteinen, mij van tijd tot tijd, en ik ben nu bijna negenendertig. Jeugdindrukken zijn de sterkste, zegt men, en hoe ouder ik word, hoe meer ik daarin geloof.'

Verhalen in soorten, heb ik boven deze bespreking gezet, en inderdaad, want van Harten naar Belcampo is wel weer een hele sprong. Belcampo, jawel, hij schrijft nog, en in *De ideale dahlia*³⁾ bewijst hij dezelfde hoge kwaliteit te kunnen volhouden van al zijn vorige werk. Ruim een kwart eeuw ouder dan de beide eerdergenoemde schrijvers als hij is, blijkt zijn werk toch nog steeds in de belangstelling te staan, want ik kreeg ter bespreking een derde druk toegestuurd. Dat verbaast mij niet, want de zucht naar het bizarre, het overschrijden van de scheidslijn tussen werkelijkheid en fantasie is ook de jeugd niet vreemd, en als je dat kunt doen met de heerlijk dwaze invallen van deze schrijver, ben je wel gek als je het niet doet. De stijl van Belcampo kan alleen in zoverre wat ouderwets aandoen, dat zijn zinnen vaak betrekkelijk lang zijn in vergelijking met die van wat jongere auteurs. Maar ik vind het toch wel plezierig werk te lezen van iemand die niet aan de mode meedoet en blijk geeft zijn taal tot in de puntjes te beheersen. Misschien wat geschoolmeester, zo'n opmerking, want waar het bij Belcampo in de eerste plaats om gaat, dat zijn toch wel zijn invallen. Een schitterend verhaal staat er bij voorbeeld in deze bundel over de laatste kolonie van vampyrs in Amsterdam, met als leider niemand minder dan de directeur van de bloedtransfusiedienst, en als bestrijdster een zus-ter lijdend aan godsdienstwaan. Het verhaal wordt ons als volkomen authentiek voorgeschoteld, helaas is het door omstandigheden nooit publiek geworden: 'Aan één kant is dit jammer, omdat het hier een sprekende triomf der moederkerk betreft', voelt u wel.

Die schijn van authenticiteit maakt trouwens de kracht uit van veel van Belcampo's invallen. Hij gaat uit van een bestaande of op zijn minst bestaande werkelijkheid en het verhaal verloopt – niemand kan precies zeggen waar – in een bedenkensel, waarbij hij tot het eind toe de schijn van zorgvuldige documentatie en bewijsvoering ophoudt. Soms is die documentatie zelf wel de basis van zijn verhaal, zoals zijn onderzoek naar de herkomst van de vrouw, die uit een wilde diersoort voortgekomen blijkt, getemd werd en afgericht op huishoudelijk werk en het baren van kinderen. Hoe dat dan vroeger met de procreatie ging, moet u zelf maar lezen in deze wetenschappelijke verhandeling. Ook de ironie is trouwens een krachtig wapen in de taal van Belcampo, getuige *Een Grootsaksisch monument* over de ware betekenis van het paard van ome Loeks, u weet wel, dat dode, en een prachtig relaas over de schilder Isaac van Asselt, eindigend met: *'Uit het bovenstaande zal zijn duidelijk worden, dat aan het gehele oeuvre van Isaac van Asselt elke kunstwaarde moet worden ontzegd. Compositie, tekening noch coloriet vertonen ook maar enige kwaliteit. (...) Mede om deze reden is het plaatsen van reproducties bij dit artikel achterwege gelaten.'* Een goeie gek, die Belcampo. Lezen!

¹⁾ Hugo Claus: Natuurgetrouwer (De Bezige Bij, Amsterdam, 1969, LRP 320, f 10,-)

²⁾ Jaap Harten: Garbo en de broeders Grimm (De Bezige Bij, Amsterdam, 1969, LRP 314, f 9,50)

³⁾ Belcampo: De ideale dahlia (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1968, prijs niet opgegeven)

R. DE LA RIE

signalement

Het Vietnam-tribunaal Stockholm-Roskilde 1967, door Ton Regtien en Maarten van Dulleman, Polak & Van Gennep, f 7.50.

Het verslag van dit op initiatief van Bertrand Russell tot stand gekomen onderzoek naar de oorlog in Vietnam door juristen, schrijvers, sociologen en filosofen uit vele landen is nu enkele jaren oud. Het alsnog te kopen biedt een zwaarwichtig extra-voordeel. Nu immers kan men met eigen ogen controleren aan de hand van achter ons liggende gebeurtenissen, hoe moedig en hoe noodzakelijk het tribunaal was. De muur van achterdocht, wantrouwen, onwil en onbegrip waarop het tribunaal stuitte is door enkele jaren tijds goeddeels afgebroken. Men overtuigt zich daar zelf van.

Viergesprek over oorlog en vrede, dr. P. Valkenburgh; Van Loghum Slaterus, f 8.50.

In dit boekje heeft dr. Valkenburgh getracht de theoretische beschouwingen over het verschijnsel oorlog uit zijn proefschrift Mensen in de Koude Oorlog (1964) voor een groter publiek toegankelijk te maken. Hij heeft daarvoor een zeer aansprekende opzet gekozen. In een denkbeeldig (maar lang niet onrealistisch!) gesprek discussiëren vier mensen, een politicus, een staatsburger, een natuurwetenschappelijk onderzoeker en een socioloog over oorlog en vrede. Op deze manier weet dr. Valkenburgh haast 'vanzelfsprekend' de fundamentele vraagstukken bloot te leggen.

Revolutie in Latijns-Amerika, OSGN-Congres 1968, Van Gorcum & Comp. nv, f 9.-.

In de reeks Polemologische Studiën, onder redactie van prof. Röling, verscheen het verslag van het Latijns-Amerika congres van de Organisatie van Studenten in de Geschiedenis in Nederland, als deel 10. Het bevat een reeks lezingen van experts ter zake, waarbij vooral het sociaal-economische aspect aan de orde komt. Het is een handzame en heldere eerste inleiding in de uitgebreide problematiek van dit deel van de Derde Wereld.

IK denk er ZO over

(De redactie behoudt zich het recht voor om brieven te bekorten)

Onze tolerantie IV

Het antwoord van onze alg. sekr., Prof. W. van Dooren, ten spijt, kan ik niet begrijpen hoe men twee heren denkt te kunnen dienen. Men kan niet tegelijk 'geloven' en 'niet-geloven'; noch tegelijk kerklid zijn en lid van het H.V. We zijn toch niet een gezelligheidsvereniging op geestelijke grondslag? Als men ons zo sympathiek vindt omdat we zoveel goed werk doen en dus daarom goed gezind is, dan is er het Steunfonds om daarvan blijf te geven. Op bijeenkomsten zal niemand geweigerd worden en kan men gerust meepraten. Er is geen rechtstreekse verbodsbepaling om lid te worden, doch m.i. is het geestelijk zindelijker, als men een keuze doet: het één of het ander.

MEVR. P. M. VAN DEN BERG, Amersfoort

Advies

Ik krijgt hoe langer hoe meer de indruk dat de redactie van 'Mens en Wereld' een politiek standpunt gaat innemen. Ik ben – en met mij anderen – lid van het Humanistisch Verbond niet uit behoefte aan nóg een politieke partij of richting. Ik vind het daarom fout, zoals in het hoofdartikel van 20 juni, Harm van Riel onder één noemer te brengen met Nixon.

Het H.V. is wel geen 'zwijgende meerderheid, waarbij als ze gaan spreken de verschillen onmiddellijk aan de dag komen' (gelukkig), maar een sprekende minderheid van diverse politieke pluimage (gelukkig). Daarom is het niet de taak van de redactie, een politiek standpunt in te nemen; daarvoor is de rubriek 'Ik denk er zo over' en daarvan kan ook de redactie gebruik maken niet als lid van de redactie, maar als lid van het H.V.

A. KROONBERG, Den Haag

Eenzijdig gericht

Het hoofdartikel in 'Mens en Wereld' van 20 juni onder de titel 'Het zwijgen opgelegd' geeft mij reden tot een enkele opmerking.

Laat ik voorop stellen dat ik het met de strekking van het betoog in zoverre geheel eens ben, dat ook ik het een levensgevaarlijke zaak vind om de mensheid op welk punt dan ook in twee vijandelijke kampen te verdelen, onder het bekende motto: 'wie niet voor mij is, is tegen mij'.

Maar daarbij zou ik toch wel de vraag willen stellen: zijn de activisten, links-radicalen, revolutionairen of hoe men ze verder ook noemen mag, niet altijd bij uitstek degenen geweest, die juist die zwart-wit tekening bij voorkeur hebben gebruikt. Het wemelt in hun jargon van een eindeloos aantal uitdrukkingen als: onderdrukkers en verdrukten, autoriteiten en de gewone man, heersers en overheersten, kapitalisten en proletariaat, jongeren en ouderen en ga zo maar door.

Daarmee wil ik geenszins zeggen dat er geen wezenlijke tegenstellingen in onze maatschappij zouden bestaan, maar ik weiger als humanist

om mij te laten indelen in een kamp, dat per definitie vijandig staat tegenover een ander deel van de mensheid.

Deze tweeling die alle waarden, welke een humanist heilig! moesten zijn als verdraagzaamheid, respect voor de ander, menselijke waardigheid enz. terzijde schuift acht ik de meest heilloze ontwikkeling, die helaas steeds dreigender wordt.

Daarom nogmaals: ik onderschrijf graag de strekking van het artikel, maar het wil mij voorkomen dat het verwijt duidelijk eenzijdig gericht is.

W. C. KOPPENBERG, Amsterdam

Moet dit nu zo?

In M. en W. van 20 juni 1970 waagt de heer Joustra het, 't niet eens te zijn met de stellingname in M. en W. ten opzichte van de ASVA. Hij meent integendeel dat het besluit van het presidium van de universiteit moet worden toegejuicht. Ik begrijp niet waarom iemand die het niet eens is met een standpunt in M. en W. direct met het etiket 'overgevoelig' boven zijn artikeltje moet worden afgewezen, want dit betekent toch eigenlijk: met zo iemand kan echt niet gediscussieerd worden. Als belering krijgt hij dan bovendien een beginselverklaring mee waarin staat te lezen dat M. en W. een humanistisch getinte visie wil geven en dat zo'n visie een kritische is, enz. Maar dan toch tegenspraak afwijzen. Ik vind dit onbehoorlijk en het blad M. en W. onwaardig.

Ook vind ik wat in Kritisch Allerlei, in de zelfde aflevering, geschreven staat onder 'Begrip II', over een rede van 'een minister, Witteveen' over een evenwichtig beleid, nu ook niet bepaald thuis horen in Mens en Wereld. K. A. schrijft over dit beleid 'dat dit zo langzamerhand alle begrip te boven gaat'. Nu is het echt niet van belang of K. A. het financieel-economisch beleid wel of niet begrijpt; wat K. A. schrijft is niet een humanistisch getinte visie, noch een kritiek, hoogstens een sneer, het lijkt eerder het begin van een verkiezingscampagne voor 1971, maar zonder niveau.

Nu ben ik van mening dat er zeker in M. en W. wel over politieke zaken geschreven kan worden, mits ondogmatisch, verantwoord en zinnig, maar dan niet op de wijze, zoals juist gesignaleerd; want dan sluit ik mij liever aan bij de mening van de heer Ter Kuile (zie Ik denk er zo over) dat we er beter aan doen de politiek niet aan te roeren.

H. J. F. ROOS, Elst

Het woord 'overgevoelig' sloeg uiteraard niet op de heer Joustra persoonlijk, maar was de kop van het artikeltje waarop hij reageerde. Dat dit anders is opgevat spijt ons.

Het is ook allerminst de bedoeling van M&W 'tegenspraak af te wijzen'. Alleen bij onjuistheden en kennelijke misverstanden kan een onderschrift van de redactie verhelderend werken. Dit zijn echter uitzonderingen. De heer Joustra meende dat M&W zich buiten zijn doelstellingen begaf. Om aan te tonen dat hij die ruimer moest zien dan hij zelf omschreef, publiceerden wij de 'algemene considerans', verstrekt door de stichting De Humanistische Pers. Het is onnodig dit 'belering' te noemen. (red.)

Uw boek per post

Annet van Battum: Erasmus, rebel tegen wil en dank 176 blz. 100 illustraties	f 12,50
Peter L. Berger: Sociologisch denken 198 blz.	f 11,-
A. L. Constandse: Geschiedenis van het humanisme in nederland 200 blz.	f 8,90
Erich Fromm: De angst voor de vrijheid 224 blz.	f 9,90
De zelfstandige mens 206 blz.	f 9,90
De gezonde samenleving 274 blz.	f 12,90
Liefhebben, een kunst, een kunde 176 blz.	f 9,90
Psychoanalyse en religie 156 blz.	f 9,90
Prof. Dr. T. T. ten Have e.a.: Ontkerkelijkheid en buitenkerkelijkheid in nederland	f 58,-
Julian Huxley: Essays van een humanist 263 blz.	f 14,90
Religie zonder openbaring 208 blz.	f 9,80
Leszek Kolakowski: De mens zonder alternatief 258 blz.	f 18,90
De hemelsleutel 161 blz.	f 10,90
Over de sterfelijkheid van de rede 273 blz.	f 18,90
Gesprekken met de duivel 164 blz.	f 10,90
C. A. Mennicke: De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken 164 blz.	f 5,50
R. D. Laing: Strategie van de ervaring 125 blz.	f 9,25
Pico della Mirandola: Over de menselijke waardigheid 55 blz.	f 6,90
J. P. van Praag e.a.: Rede en religie in het humanisme 250 blz.	f 11,50
De dag ligt nog voor ons 214 blz.	geb. f 14,90 ingen. f 11,90
Bertrand Russell: Waarom ik geen Christen ben 268 blz.	f 14,50
Problemen der filosofie 160 blz.	f 9,25
Religie en wetenschap 160 blz.	f 9,25
P. Spigt e.a.: Multatuli 1820-1887 (nr. 11 Maatstaf 1970) 96 blz.	f 4,90
Anthony Storr: Agressie bij de mens 136 blz.	f 9,25
Libbe van der Wal: Kennis van goed en kwaad 270 blz.	f 7,90
C. H. Schonk: Humanisme, ook uw kijk op het leven? 96 blz.	f 4,50

Bestellingen door storting of overschrijving op giro 58 - Humanistische Pers, Utrecht.

Strategie van de ervaring

R. D. Laing

vertaling van Leo Rijkens

In dit boek confronteert Laing de moderne mens met de maatschappij waarin hij woont, de eigenhandig gemaakte leefruimte waar 'aanpassen' het eerste gebod is.

Uit de inleiding

Wij worden geboren in een wereld waar de vervreemding ons wacht. In potentie zijn wij mensen, maar in vervreemde staat en die staat is niet zo maar een natuurlijke aangelegenheid. De vervreemding die vandaag de dag onze bestemming is, komt alleen tot stand door het schandelijk geweld dat menselijke wezens menselijke wezens aandoen.

125 blz.

f 9,25

Bestellingen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers.

Rapporten van de Humanistische Stichting Socrates

De aanstootgevers 32 blz.	f 3,25
Het gezag 40 blz.	f 2,25
Echtscheiding 24 blz.	f 2,50
Humanisme en Arbeid 54 blz.	f 4,50

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht

Rekenschap

Tijdschrift voor wetenschap en cultuur

Versijnt vier maal per jaar.

Abonnementsprijs:
f 13,50 per jaar

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Postbus 114, Utrecht
Giro 582293